

ЖИНОЯТНИНГ МАХСУС СУБЪЕКТИ ВА УНИНГ ЖИНОЙ ЖАВОБГАРЛИГИГА ДОИР
ХУҚУҚИЙ НОРМАЛАРНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ

Эгамбердиев Воҳиджон Отабекович

Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси
ва криминология кафедраси ўқитувчиси

Аннотация. Мақолада жиноятнинг маҳсус субъекти тушунчаси, унинг белгилари жавобгарлилик масалалари таҳлил қилинган. Шунингдек, бу борада мавжуд муаммолар ўрганилиб, уларнинг ечимиға доир таклиф ва тавсиялар берилган.

Таянч сўзлар: жиноятнинг маҳсус субъекти, маҳсус субъекти тушунчаси, жисмоний шахс, ёш, белги, маҳсус субъект белгилари.

**ВОПРОСЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПРАВОВЫХ НОРМ, КАСАЮЩИХСЯ
СПЕЦИАЛЬНОГО СУБЪЕКТА ПРЕСТУПЛЕНИЯ И ЕГО УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ**

Аннотация. В статье проанализированы понятие и уголовно-правовые признаки специального субъекта преступления, а также на основе и изучения существующих в этой сфере проблем сформулированы предложения и рекомендации по их разрешению.

Ключевые слова: специальный субъект преступления, понятие специального субъекта, физическое лицо, возраст, признаки специального субъекта.

**ISSUES OF IMPROVING THE LEGAL NORMS CONCERNING THE SPECIAL SUBJECT OF THE
CRIME AND HIS CRIMINAL RESPONSIBILITY**

Annotation. The article analyzes the concept and criminal-legal features of a special subject of crime, as well as on the basis and study of existing problems in this area, proposals and recommendations for their resolution are formulated.

Keywords: special subject of a crime, the concept of a special subject, an individual, age, signs of a special subject.

Жиноятнинг маҳсус субъекти жиноят субъекти масаласида алоҳида аҳамиятга эга. Шахсни жиноятнинг маҳсус субъекти деб ҳисоблаш учун субъектнинг зарурӣ белгилари билан бирга (ёш, ақли расолик), албатта, бошқа белгилар ҳам бўлиши керакки, бундай белгисиз шахснинг тегишли норма билан жиноий жавобгарликка тортилиши мумкин эмас [1].

Қайд этиш мухимки, Жиноят кодекси Махсус қисмида шундай нормалар борки, шахснинг ақли расо ва муайян ёшга етганлигининг ўзи, ўша жиноятнинг субъекти деб

ҳисоблашга асос бўла олмайди. Бундай нормаларда ўша жиноятнинг асосий белгиларидан ташқари қонун талаб этган яна бошқа маҳсус белгининг бўлиши зарур. Масалан, қасддан баданга оғир шикаст етказиш жиноятининг ўта хавфли рецидивист томонидан содир этилганлиги учун Жиноят кодекси 104-моддаси учинчи қисмининг «в» бандида жавобгарлик назарда тутилган. Қилмишни ушбу банд билан квалификация қилиш учун шахс, албатта, ўта хавфли рецидивист ҳуқуқий мақомига эга бўлиши керак, ундан бошқа шахс мазкур жиноятнинг субъекти бўла олмайди. Шунингдек, шахсни Жиноят кодекси 118-моддаси учинчи қисмининг «б» банди билан жавобгарликка тортиш учун (номусга тегиш) айбдор, албатта, жабрланувчининг яқин қариндоши бўлиши керак.

Жиноят ҳуқуқида жиноятнинг маҳсус субъектини тарифлаш борасида бир қатор фикрлар билдирилган. Ҳусусан, профессор М.Х. Рустамбаев: «Жиноятнинг маҳсус субъекти – жиноят субъекти зарурий белгиларидан ташқари яна Жиноят кодекси Маҳсус қисми моддаларида белгиланган ва шу жиноятлар учун зарурий белги бўлган қўшимча белгилари ҳам мавжуд бўлган субъектдир»[2], деб ёзади. Профессор Қ.Р. Абдурасулова эса, «Жиноятнинг маҳсус субъекти – бу жиноят умумий субъектининг белгилари (жиноий жавобгарлик ёши ва ақли расолик) билан бир қаторда, жиноят қонунида назарда тутилган ёки ундан бевосита келиб чиқадиган ҳамда мазкур қонунга мувофиқ жиноий жавобгарликка тортиш мумкин бўлган шахслар доирасини аниқлайдиган қўшимча белгиларга ҳам эга бўлган шахсадир»[3], деган фикрни билдиради. Кўриб турганимиздек, адабиётларда жиноятнинг маҳсус субъектига берилган таътифларда унинг асосий белгиси сифатида жиноят субъектининг Жиноят кодекси моддаси диспозициясида белгиланган маҳсус белгиларига алоҳида урғу берилади.

Бинобарин, маҳсус субъект белгилари қонун нормасида турлича ифодаланганлиги боис, уларни алоҳида гуруҳларга ажратган ҳолда таснифлаш мақсадга мувофиқдир. Ҳолбуки, жиноятни квалификация қилишда жиноятнинг умумий ва маҳсус субъектига эътибор бериш зарур. Маҳсус субъектни тавсифловчи белгилар факультатив белгилар жумласига киради. Аммо жиноят маҳсус субъектининг муайян жиноят таркибиға киравчи белгилари зарурий белгиларга айланади ва жиноятни квалификация қилиш учун уларнинг мавжудлигини аниқлаш талаб этилади[4]. Шундан келиб чиқсан ҳолда жиноятнинг маҳсус субъектини тавсифловчи белгиларни иккита гуруҳга ажратиш мумкин. Биринчи гуруҳга шахснинг ҳуқуқий ҳолатини тавсифловчи белгилар бўлса, иккинчи гуруҳга унинг жисмоний ҳолати билан боғлиқ белгилар киради.

Айни пайтда биринчи гуруҳга қўйидаги белгиларни киритиш мумкин: шахснинг мансаб мавқеи, қасбий фаолиятининг турлари, ҳуқуқий муносабатлар жараёнидаги ҳолати ва бошқалар. Ҳусусан, Жиноят кодекси Маҳсус қисмининг айрим моддалари диспозициясида шахснинг эгаллаб турган мансаб лавозими жиноят субъектининг асосий белгиси сифатида кўрсатилади. Масалан, Жиноят кодекси 234-моддасида

назарда тутилган (қонунга хилоф равишда ушлаб турис ёки ҳибсга олиш) жиноятнинг субъекти фақат суриштирувчи, терговчи ёки прокурор бўлиши мумкин. Муайян мансаб лавозимга эга бўлган шахсни ушбу жиноят бўйича жавобгарликка тортиши учун, албатта, унинг суриштирувчи, терговчи ёки прокурор лавозимда хизмат қилганлигини аниқлаш талаб этилади. Акс ҳолда жиноят содир этган шахсларда бу ҳолатнинг аниқланмаслиги, уларнинг қилмишида ушбу жиноят таркиби мавжуд эмаслигини келтириб чиқаради.

Иккинчи грухга шахснинг жинси, ёши, соғлиғининг ҳолати кабиларни киритиш мумкин. Масалан, Жиноят кодекси 113-моддаси иккинчи қисмида назарда тутилган жиноятнинг субъекти фақат ўзида таносил касаллиги борлигини билган шахсина бўлиши мумкин.

Бундан ташқари, Жиноят кодекси Махсус қисми айрим моддаларида назарда тутилган жиноят таркибларининг объектив томони сўзма-сўз шарҳланса, мазкур жиноятнинг субъекти сифатида муайян тоифадаги ва махсус белгига эга бўлган шахс томонидан содир этилиши мумкинлиги келиб чиқади. Бу турдаги жиноят таркибларида жиноят субъекти белгилари тўғридан-тўғри модда диспозициясида кўрсатилмаган бўлса-да, ушбу жиноятнинг субъекти фақат махсус хусусиятга эга бўлиши талаб этилади. Масалан, Жиноят кодекси 249-моддаси диспозициясида «Ўқотар қурол ёки унга мўлжалланган ўқ-дориларни бепарволик билан сақлаш одам ўлишига ёхуд бошқа оғир оқибатларнинг келиб чиқишига сабаб бўлса, базавий хисоблаш миқдорининг эллик бараваригача миқдорда жарима ёки уч йилгача ахлоқ тузатиш ишлари ёки икки йилдан беш йилгача озодликни чеклаш ёхуд беш йилгача озодликдан маҳрум қилиш билан жазоланади», дейилади. Агар мазкур жиноят таркиби сўзма-сўз шарҳланса, ушбу жиноятнинг субъекти фақат жавобгарлик ёшига тўлган, ақли расо ўқотар қуролига қонуний асосларга кўра эгалик қилиш ҳуқуқи мавжуд бўлган шахслар ёки уларнинг қонуний эгалари бўлиши мумкинлиги келиб чиқади. Чунки ўқотар қуролига ноқонуний эгалик қилган шахслар Жиноят кодексининг

247

ва

248-моддаларида назарда тутилган жиноятлар учун жавобгарликка тортиладилар.

Демак, махсус субъектлар содир этадиган жиноятларда бошқа шахслар жиноятнинг бажарувчиси сифатида жиноятнинг субъекти бўла олмайдилар. Бошқа шахслар махсус субъектлар томонидан содир этиладиган жиноятларнинг иштирокчиси сифатида (*ташкилотчи, далолатчи, ёрдамчи*) қатнашишлари мумкин.

Шу сабабли жиноятларни квалификация қилишда жиноят махсус субъектларининг аҳамиятини қўйидагиларда ифодалаш мумкин:

биринчидан, махсус субъектнинг белгиси муайян жиноят таркиби доирасига киритилган бўлса, бу белги ўша жиноятларни квалификация қилишнинг асосий белгиси сифатида жиноят таркиби доирасига киритилади (масалан, ҳарбий хизматни ўташ тартибига қарши жиноятлар ва ҳ.к.);

иккинчидан, жиноят махсус субъектининг белгиси ўша жиноят таркибида асосий белги сифатида эмас, балки жавобгарликни оғирлаштирувчи белги сифатида киритилган бўлса, фақат ўша норманинг (моддаси, қисми ёки банди) ўзи учун жиноят субъектининг зарурий белгиси ҳисобланади;

учинчидан, жиноят махсус субъектининг белгиси сифатида жиноят таркиби доирасига қилмишни квалификация қилишнинг зарурий белгиси сифатида киритилмаган субъектнинг белгилари Жиноят кодекси 56-моддасига кўра, жазони оғирлаштирувчи ҳолат сифатида ҳисобга олиниши мумкин. Масалан, Жиноят кодекси 56-моддаси биринчи қисмининг «о» бандида мастилик ҳолатида ёки гиёхвандлик воситалари, психотроп ёхуд кишининг ақл-идроқига таъсир қилувчи бошқа моддалар таъсири остида жиноят содир этиш жазони оғирлаштирувчи ҳолат сифатида назарда тутилган.

Махсус субъектли жиноятларда иштирок этганлик учун жавобгарлик масаласи юридик адабиётларда турлича талқин қилинади. Хусусан, назарияда махсус субъект жавобгарлигини назарда тутувчи жиноят таркибларида махсус субъект билан бирга бундай белгига эга бўлмаган (умумий субъект) шахс иштирок этганда, уларнинг қилмиши турлича баҳоланади. Масалан, бир груп тадқиқотчилар «махсус субъектли жиноятда бундай белгига эга бўлмаган шахс иштирок этган тақдирда, жиноят махсус субъектининг қилмиши ушбу модда бўйича квалификация қилинади, махсус субъект бўлмаган шахс эса жиноят содир этишда бажарган вазифасидан келиб чиқсан ҳолда мазкур жиноятда иштирокчиликда, яъни бажарувчи, ташкилотчи, далолатчи ёки ёрдамчи тариқасида жавобгар бўлади»[5], дейдилар, иккинчи груп музаллифлар «умумий ва махсус субъектлар иштирокидаги қилмишни квалификация қилиш масаласи жиноятларни квалификация қилишнинг умумий қоидаларидан келиб чиқсан ҳолда амалга оширилишини»[6] таъкидлайдилар. Бошқа груп музаллифлар эса, «жиноят содир этишда махсус субъект билан бирга иштирок этаётган умумий субъект, жиноят содир этишда бажарган вазифаси ва ролидан келиб чиқсан ҳолда жавобгар бўлади, бироқ умумий субъект махсус субъектли жиноятнинг бажарувчиси бўла олмайди»[7], деган фикрни билдирадилар.

Бундан ташқари, юридик адабиётларда махсус субъектли жиноятларда умумий субъект иштирок этган ҳолларда улар жавобгарлигини белгилаш масаласида ҳам турлича фикрлар илгари сурилган. Жумладан, айрим музаллифлар махсус субъектли жиноятларда умумий субъект иштирок этган бўлса, махсус субъект ушбу жиноятнинг бажарувчиси, умумий субъект эса жиноятда қатнашганлик ролидан келиб чиқсан ҳолда ташкилотчи, далолатчи ёки ёрдамчи тариқасида жавобгар бўлади[8], десалар, иккинчи груп музаллифлар махсус субъектли жиноятда умумий субъект иштирок этган бўлса, умумий ва махсус субъектларнинг қилмиши жиноят таркибининг объектив томонини бажарганилигидан келиб чиқади. Агар умумий субъект махсус субъект билан жиноят таркибининг объектив томонини ташкил қилувчи қилмишларни бирга бажарган бўлса, у ҳолда уларнинг қилмиши бирга бажарувчилик тариқасида

баҳоланади. Қолган ҳолларда эса уларнинг қилмиши ташкилотчи, далолатчи ёки ёрдамчилик тариқасида квалификация қилинади[9], дейдилар. Яна бир гуруҳ муаллифлар махсус субъектли жиноятларда умумий ва махсус субъектларнинг биргаликдаги иштироки жиноятда иштирокчиликни ташкил этмайди. Шунинг учун ҳар бирининг қилмиши мустақил квалификация қилинади, чунки мазкур ҳолат идеал мажмуанинг бир кўринишини ташкил этади, холос[10], деган фикрни билдирадилар.

Шунингдек, мазкур муаммони ўрганган С.С. Аветисян жиноят таркибининг тузилиши махсус ижтимоий муносабатларни ҳимоя қилишни назарда тутган бўлиб, ушбу жиноят таркибининг объектив томони умумий субъект томонидан бажарилган бўлса, мазкур шахс ушбу жиноятда махсус субъект каби жавобгар бўла олмайди. Шу боис махсус субъектли жиноятда қатнашган бошқа шахслар фақатгина ўзининг индивидуал қилмиши учун жавобгарликка тортилади ва бундай қилмиш иштирокчилик деб баҳоланмайди[11], деб таъкидлайди.

Бундан ташқари, юридик адабиётларда махсус субъектли жиноятларда иштирокчилик муаммоси ечимиға қаратилган таклифлар ҳам турли-туман бўлиб, уларнинг ҳар бири ўзига хослиги билан ажралиб туради. Масалан, бир гуруҳ муаллифлар ушбу муаммони бартараф қилиш учун Жиноят кодекси Умумий қисмida махсус субъект белгисига эга бўлмаган, бироқ у билан бирга жиноий қилмишни содир этадиган ва махсус субъектли жиноятларда умумий субъектлар иштирокини инкор этмайдиган бирга бажарувчилик тушунчасини ифодаловчи иштирокчиликнинг мустақил турини ишлаб чиқиш кераклиги тўғрисида фикр билдиришса[12]; иккинчи гуруҳ муаллифлар Жиноят кодекси Умумий қисмida бирга бажарувчилик тушунчасини ишлаб чиқиш кераклигини ҳамда мазкур тушунчада махсус белгига эга бўлмаган субъектларнинг махсус субъектли жиноятларда иштирок этишини иштирокчилик деб, гуруҳ таркибида олдиндан тил бириктирган ҳолда содир этилганлик каби ҳуқуқий баҳолаш лозимлигини ифодаловчи норма киритишни таклиф этадилар[13].

Учинчи гуруҳ муаллифлар эса мазкур муаммони назарий нуқтаи назардан ҳам ҳал қилиш мүмкинлигини таъкидлаб, агар қонун нормаси жиноятнинг бажарувчиси сифатида фақат махсус субъект жавобгарлигини назарда тутса, жиноятда иштирок этаётган шахсларнинг барчаси шундай махсус белгига эга бўлиши шартлигини айтадилар ва бундай жиноятларда махсус субъект билан бирга умумий субъект ҳам иштирок этган тақдирда, уларнинг қилмишини умумий асосларда квалификация қилиш лозимлигини таъкидлайдилар. Шунинг учун ҳам улар умумий ва махсус субъект ўртасидаги фарқни ажратишга зарурат йўқлигини айтадилар[14].

Тўртинчи гуруҳ муаллифлари ушбу муаммони комплекс ҳолда ҳал қилиш кераклигини таъкидлаб, махсус субъектли жиноятларда иштирокчилик муаммосини ҳал қилиш учун Жиноят кодекси Умумий қисмининг бир қатор нормаларига ўзgartиш ва қўшимчалар киритишни таклиф қиласадилар.

Таассуфки, юқорида келтирилган таклифлар, бизнингча, ўрганилаётган муаммони комплекс ҳолда ҳал қилиш имконини бермайди. Негаки, билдирилган фикрларда жиноятда иштирокчилик институтининг юридик табиати, унинг объектив ва субъектив белгилари мазмунига эътибор қаратилмаган. Қай ҳолатда бўлмасин (жиноий жавобгарликни назарда тутувчи икки ёки ундан ортиқ жиноят субъектининг жиноят содир этишда биргаликдаги қилмиши) жиноят икки ёки ундан ортиқ шахснинг умумий кучлари бирлашиши натижасида содир этилса, у жиноятда иштирокчиликни келтириб чиқариши лозим.

Махсус субъектли жиноятларда иштирокчиликнинг қўйидаги ўзига хос хусусиятларини кўриш мумкин: махсус субъектнинг белгиси муайян жиноят таркиби доирасига киритилган бўлса, бу белги ўша жиноятни квалификация қилишнинг асосий белгиси сифатида жиноят таркиби доирасига киритилади; жиноят махсус субъектининг белгиси ўша жиноят таркибида асосий белги сифатида эмас, балки жавобгарликни оғирлаштирувчи белги сифатида киритилган бўлса, фақат ўша норманинг (моддаси, қисми ёки банди) ўзи учун жиноят субъектининг зарурый белгиси ҳисобланади.

У.М. Мирзаев ва М.М. Қаландаровлар ўзларининг илмий ишларида мазкур масалага ана шу нуқтаи назардан эътибор қаратишиб, мазкур йўналишда мавжуд бўлган муаммоларни бартараф қилиш учун Жиноят кодексининг 30-моддасига қўйидаги мазмундаги қоидани киритиш лозимлигини тавсия қилишган: «Ушбу Кодекс Maxsus қисмининг тегишли моддаларида махсус субъект назарда тутилган жиноятни содир этишда шундай субъект белгисига эга бўлмаган шахс иштирок этган бўлса, ушбу жиноятда ташкилотчи, далолатчи ёки ёрдамчи сифатида жавобгарликка тортилади»[15]. Шу билан бирга, У.М. Мирзаев кўрсатилган қоидадан ташқари, агар махсус субъект белгисига эга бўлмаган шахс махсус субъект жавобгарлигини назарда тутувчи жиноятнинг объектив томонини бевосита бажарган бўлса, у ёрдамчи ҳисобланади деб баҳолаб, Жиноят кодекси 28-моддаси бешинчи қисмини қўйидагича ифодалаш лозимлигини билдиради: «Жиноят содир этилишига ўз маслаҳатлари, кўрсатмалари билан, воситалар бериш ёки тўсиқларни йўқотиш билан кўмаклашган, **ушбу Кодексга мувофиқ махсус субъект назарда тутилган жиноятни бевосита содир этган**, шунингдек жиноятчини, жиноят содир этиш қуроли, излари ва воситаларини ёхуд жиноий йўл билан қўлга киритилган нарсаларни яширишга, шунингдек бундай нарсаларни олиш ва ўтказиш тўғрисида олдиндан ваъда берган шахс ёрдамчи деб топилади»[16]. Албатта, муаллифнинг ушбу фикрини қўллаб-қувватлаш мумкин, аммо, назаримизда, ушбу таклиф айрим мулоҳазага сабаб бўлади. Чунончи, мазкур қоиданинг жиноят қонунчилигида белгиланиши умумий субъектнинг махсус субъектли жиноятларда иштирок этадиган барча ҳолатларни қатъий белгилаб бера олмайди. Аммо Жиноят кодекси Maxsus қисмида назарда тутилган жиноятларнинг тузилишида бир қатор ўзига хосликлар мавжудки, аксарият ҳолларда қонун чиқарувчи бир жиноят таркибидан махсус белгиларини алоҳида ажратган ҳолда

жавобгарлик ўрнатади. Негаки, «қонун чиқарувчи бир жиноий-ҳуқуқий муносабатни ҳар доим ҳам битта норма билан тартибга сола олмайди. Бунга ижтимоий муносабатларнинг турли-туманлиги, хусусиятларининг ҳар хиллиги ва бошқа объектив сабаблар имкон бермайди»[17]. Масалан, шифокор акушер ёки гинеколог, сунъий равишда ҳомила туширишга ҳуқуқи бўлмаган шахс билан бирга, даволаш муассасасидан ташқарида сунъий равишда ҳомила туширган бўлса, уларнинг жавобгарлиги қандай тарзда белгиланади. Маълумки, Жиноят кодексининг 114-моддаси биринчи қисми учун қонун чиқарувчи жиноят субъектини «шифокор акушер ва гинеколог» деб ифодаланган ҳолда маҳсус субъект жавобгарлигини назарда тутган. Айнан шу боис Жиноят кодексининг 114-моддаси биринчи қисми бўйича сунъий равишда ҳомила туширишга ҳуқуқи бўлмаган шахс жиноятнинг субъекти бўла олмайди.

Агар юқорида келтирилган қоидадан келиб чиқадиган бўлсак, сунъий равишда ҳомила туширишга ҳуқуқи бўлмаган шахснинг шифокор акушер ва гинеколог билан бирга содир этган қилмишини Жиноят кодексининг 114-моддаси биринчи қисмига кўра ёрдамчи тариқасида ҳуқуқий баҳолаш керак бўлади. Бу мантиқан тўғри, аммо бир вақтнинг ўзида Жиноят кодексининг 114-моддаси иккинчи қисмida сунъий равишда ҳомила туширишга ҳуқуқи бўлмаган шахснинг бундай ишни амалга оширганлиги учун маҳсус жавобгарлик ҳам назарда тутилган. Шунингдек, бу каби ҳолатни Жиноят кодекснинг бошқа нормаларида ҳам кузатиш мумкин. Масалан, Ўзбекистон Республикаси фуқароси чет эл фуқаросига давлат сири ҳисобланган маълумотларни чет эл агентурасига етказиши учун йиғишига ёрдам берса, Ўзбекистон фуқароси Жиноят кодексининг 157-моддаси биринчи қисми ва чет эл фуқароси 160-моддаси билан алоҳида-алоҳида жавобгарликка тортилади. Шу боис агар қилмишда турдош қилмишлар учун жавобгарликни назарда тутувчи умумий норма билан, жиноят таркибининг бирор белгиси хусусиятларига кўра қонун чиқарувчи томонидан мазкур нормадан ажратилган қилмиш учун алоҳида нормада жавобгарлик назарда тутилган бўлса, қилмиш маҳсус норма билан квалификация қилиниши керак деган қоидага асосланиш мақсадга мувофиқдир. Хусусан, маҳсус норманинг умумий норма олдида устунлиги назарияси «Lex specialis derogat generali» қоидасига, яъни маҳсус норманинг умумий норма ҳаракатини бекор қилиши қоидасига асосланади[18].

Юқорида таъкидланганлардан келиб чиқсан ҳолда қўйидагиларни хулоса қилиш мумкин:

биринчидан, жиноятнинг маҳсус субъекти белгилари жиноят-ҳуқуқий норманинг диспозициясида тавсифланади ёки ундан бевосита келиб чиқади;

иккинчидан, маҳсус субъекти деганда, жиноий жавобгарлик ёшига тўлган ақли расо жисмоний шахс ҳисобланган, Жиноят кодекси моддаси диспозициясида тўғридан-тўғри кўрсатилган қўшимча белгиларига эга бўлган ёки ушбу Кодекс моддаси диспозициясида қайд этилган қилмишни ҳуқуқий жиҳатдан шарҳлаш

натижасида аниқланадиган ёхуд бошқа қонун ҳужжатлари нормаларида назарда тутилган белгиларига эга бўлган шахс тушунилади;

Учинчидан, агар умумий субъект махсус субъект назарда тутилган жиноятни махсус субъект билан биргаликда содир этса, умумий субъект ҳаракатини шу модданинг махсус субъект жавобгарлигини назарда тутувчи қисми, у жиноятда қатнашганлик вазифасидан келиб чиқиб, ташкилотчи, далолатчи ёки ёрдамчи, махсус субъектни эса иштирокчилик учун жавобгарликни назарда тутувчи қисмida бажарувчи деб квалификация қилиш керак (иштирокчилик учун жавобгарлик назарда тутилган квалификация белгиси бўйича). Агар мазкур нормада иштирокчилик квалификация қилинувчи белги сифатида кўрсатилмаган бўлса, умумий субъект жиноят таркибининг тегишли қисмiga жиноятда қатнашганлик вазифасидан келиб чиқиб, ташкилотчи, далолатчи ёки ёрдамчи, махсус субъекти эса ушбу модданинг тегишли қисми бўйича бажарувчи деб баҳоланади;

Тўртинчидан, умумий субъект махсус субъект билан бирга махсус субъект жавобгарлигини назарда тутувчи жиноят таркибининг объектив томон ҳаракатларини амалга оширган тақдирда ҳам, уни ушбу жиноятнинг бажарувчиси ёки бирга бажарувчиси деб баҳолаб бўлмайди. Чунки Жиноят кодексининг Махсус қисмida фақат бажарувчilar жавобгарлиги назарда тутилган бўлиб, махсус субъектли жиноятларда ушбу жиноятнинг субъекти фақат махсус субъект белгисига эга бўлган шахсларгина бўла олади;

Бешинчидан, «махсус субъект» тушунчасини жиноят қонуни нормасида белгилаш бундай тоифадаги жиноий қилмишларни ҳуқуқий баҳолаш ва уни тўғри қўллаш самарадорлигини оширишга хизмат қиласида. Шу нуқтаи назардан Жиноят кодексини **жиноятнинг махсус субъекти жавобгарлиги масаласини белгиловчи қўйидаги қоида** билан тўлдириш мақсадга мувофиқ:

Жиноят субъектининг умумий белгилари билан биргаликда ушбу Кодекс Махсус қисмининг моддаси ёки қисмida ёхуд бошқа қонун ҳужжатида кўрсатилган қўшимча белгиларга эга бўлган шахс томонидан ёки ушбу Кодекс Махсус қисми моддаси ёки қисмida жиноят субъекти учун жавобгарликнинг қўшимча шартларини назарда тутувчи жиноий қилмишнинг содир этилиши махсус субъекти томонидан содир этилган жиноят деб топилади. Ушбу Кодекс Махсус қисмининг моддаси ёки қисмida махсус субъект жавобгарлигини назарда тутувчи жиноятнинг бажарувчиси фақат шундай белгига эга шахс бўлиши мумкин.

Юқорида келтирилган хуроса, таклиф ва тавсияларнинг амалдаги қонунчиликни такомиллаштиришда инобатга олиниши, шунингдек жиноятчиликка қарши кураш амалиётида қўлланилиши бу борадаги муаммоларни бартараф этиш ҳамда қонун нормаларининг бир хилда қўлланилишига хизмат қиласида.

ФОЙДАЛАНГАН АДАБИЁТЛАР РҮЙХАТИ:

1. Курбанов М. Махсус субъектлар жиноий жавобгарлигининг ўзига хос жиҳатлари // Ҳуқуқий тадқиқотлар электрон журнали. – 2017. – № 2. – Б. 72-82.
- 2.Рустамбаев М.Х., Отажонов А.А. ва бошқ. Ўзбекистон Республикаси жиноят ҳуқуқи курси. I том. Умумий қисм. Жиноят тўғрисида таълимот: Дарслик.– Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, Миллия гвардия Ҳарбий-техник институти, 2018. – Б. 175.
- 3.Абдурасулова Қ.Р. Жиноятнинг махсус субъекти: Ўқув-қўлланма. – Т.: ТДЮИ нашиёти, 2005. – Б. 43.
- 4.Абдурасулова Қ.Р. Жиноятнинг махсус субъекти: Ўқув қўлланма. – Т.: ТДЮИ, 2005. – Б. 110.
5. Плужников А.В. Соучастие в преступлении: проблема соучастия общего и специального субъекта: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2008. – С. 17. Jonathan Herring. Criminal law: text, cases, and materials / Oxford, United Kingdom; New York: Oxford University Press, [2014]. – Р. 165.
6. Иванов Н. Соучастие со специальным субъектом // Российская юстиция. – 2001. – № 3. – С. 51. Edward Elgar, Research handbook on human rights and humanitarian law. Language: English. Imprint: Cheltenham, UK; Northampton, MA, USA: 2013. – Р. 459.
7. Жиноятларни квалификация қилиш: ИИВ олий таълим муассасалари учун дарслик / Р. Кабулов, А.А. Отажонов ва бошқ. – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2012. – Б. 87.
8. Абдурасулова Қ.Р. Кўрсатилган манба. – Б. 110. Макарова Т.Г. Соучастие в преступлении со специальным субъектом: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – СПб., 2000. – С. 7, 17, 21; Рыжов Р.С. Уголовная ответственность соучастников преступления: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Рязань, 2003. – С. 8, 23.
9. Шеслер А.В. Соучастие в преступлениях со специальным субъектом // Актуальные проблемы борьбы с преступностью в Сибирском регионе. Материалы научно-практической конференции (3-4 февраля 2000 г.). – Красноярск, 2000. – С. 117-118.
10. Аветисян С.С. Соучастие в преступлениях со специальным составом: Теория и практика правового регулирования: Дис. ... д-ра юрид. наук. – М., 2005. – С. 286.
11. Макарова Т.Г. Кўрсатилган манба. – Б. 17; Рыжов Р.С. Кўрсатилган манба. – Б. 23.
12. Волженкин Б. Некоторые проблемы соучастия в преступлениях, совершаемых специальными субъектами // Уголовное право. – 2000. – № 1. – С.; Козлов А.П. Кўрсатилган манба. – Б. 323; Арутюнов А.А. Соучастие в преступлении по уголовному праву Российской Федерации. Дис. ... д-ра. юрид. наук. – М., 2006. – С. 144.

**JOURNAL OF INNOVATIONS IN SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL RESEARCH
VOLUME-2, ISSUE-13 (26-December)**

13. Коряковцев В.В., Питулько К.В. Уголовное право. Общая часть. – СПб., 2008. – С. 98-99.

14. Мирзаев У.М. Ўзлаштириш ёки растрата йўли билан талон-торож қилиш учун жавобгарлик: Монография // Масъул мұхаррир: ю.ф.д., проф. Б.Ж. Ахрапов. – Т.: ТДЮИ нашриёти, 2011. – Б. 112-113,

15. Қаландаров М.М. Ўзлаштириш ёки растрата йўли билан талон-торож қилиш: жиноят-ҳуқуқий ва криминологик жиҳатлар: Юрид. фан. номз. дис. ... автореф. – Т., 2011. – Б. 21.

16. Мирзаев У.М. Ўзлаштириш ёки растрата йўли билан талон-торож қилиш учун жавобгарлик. Монография // Масъул мұхаррир: ю.ф.д., проф. Б.Ж. Ахрапов. – Т.: ТДЮИ нашриёти, 2011. – Б. 113.

17. Найимов С.С. Қилмишни жиноят-ҳуқуқий нормлар пақобатида квалификация қилишнинг назарий ва амалий масалалари. – т., 2007. – 10.

18. Edward Elgar, Research handbook on human rights and humanitarian law. Language: English. Imprint: Cheltenham, UK; Northampton, MA, USA: 2013. (pp 234-235).